

MAGYAR KORMÁNY INTERVENCIÓJA AZ ELSŐ VATIKÁNI ZSINATON, 1870

ADRIÁNYI GÁBOR

A fiatalon liberális hírben álló IX. Piusz – a fáma szerint házában még a macskák is liberálisok voltak, „*nella casa Mastai sono anche i gatti liberali*” – de a valóságban csontja velejéig konzervatív pápa¹ 1864-ben elhatározta, hogy 319 év után egyetemes zsinatot² hív össze. Mint annak idején a trentói zsinat a reformáció ellen akart gátat emelni, úgy most egy egyetemes zsinatnak kora, az egyházat támadó eszméit, úgynevezett tévedéseit volt hivatva leküzdeni³. 1864. december 8-án kiadta „*Quanta cura*” kezdetű enciklikáját és ehhez egy jegyzéket, *Syllabust* („*Syllabus errorum*”), a tévedések jegyzékét csatolta⁴. Ebben korának 80 úgynevezett tévedését sorolta föl és bélyegezte meg. Köztük nemcsak a kor divatos „*izmusait*”, mint a pantheizmust, a naturalizmust vagy laicizmust, hanem a már Európa modern államaiban diadalra jutott liberalizmust is elvetette annak követelményeivel együtt, így pl. a sajtó-, vélemény-, kultusz- és gyülekezeti szabadságot vagy az egyháznak az államtól való elválasztását. A bekövetkezett nemzetközi felháborodás óriási volt nemcsak politikai körökben, hanem az egyház berkeiben is.

Az enciklika kiadása előtt Piusz két nappal – tehát látható az összefüggés⁵ – 1864. december 6-án 21 római kuriális bíboroshoz intézett kérdést egy egyetemes zsinattal kapcsolatban. Ellene határozottan ketten nyilatkoztak, de többnek súlyos kétségei, fenntartásai voltak⁶. Ennek ellenére felállított Piusz azonnal egy bizottsá-

¹ IX. Piusz (Giovanni Mastai-Ferretti 1782-1878) kitűnő jellemzése AUBERT, ROGER in: JEDIN, HUBERT (szerk.), *Handbuch der Kirchengeschichte*, 6, Herder, Freiburg 1971. 478-488.

² Az első Vaticanumról a legújabb nagy összefoglaló: SCHATZ, KLAUS: *Vaticanum I. 1869-1870. I-III. Konziliengeschichte*. Szerk.: WALTER BRANDMÜLLER. Reihe A. Darstellungen, Schöningh. Paderborn 1992-1994. III., I. 91-94.

³ AUBERT, Roger: *Vaticanum I.* Grünewald. Mainz 1965. 48.

⁴ AUBERT, Roger: *Syllabus* szócikke in: *Lexikon für Theologie und Kirche* (továbbiakban LThK), 9 (1964), 1002-1003.

⁵ AUBERT, Roger: *Vaticanum I.* 48.

⁶ Uo. 48. és BUTHLER, Cuthberg – LANG, Hugo, *Das I. Vatikanische Konzil*. Kösel. München 1961. 69.

got, amely már 1865. március 9-én javasolta a világegyház jelentős főpásztorainak a konzultációját is⁷.

A 34 megkérdezett püspök között volt Scitovszky János⁸ bíboros, Magyarország hercegprímása is. Ő 1865. december 5-én válaszolt a nyáron hozzá eljuttatott kérdésre⁹. Levelében hivatkozik a magyar püspökökre is, tehát nyilvánvalóan konzultálta őket. Válasza egyöntetű volt: A jelenlegi állapotok nemcsak Európában, de a tengereken túl is nem teszik kívánatosná, sőt lehetővé egy egyetemes zsinat tartását. A magyar püspökök pedig, mint az országgyűlés tagjai – mivel az ország jelentős politikai változások előtt áll (a „kiegyezés” előestéjén vagyunk!) – nem hagyhatják el az országot. Jelenlétük mind politikai, mind egyházi szempontból elengedhetetlen. A zsinatot tehát más, jobb időkre kell halasztani.

Mint ismeretes, IX. Piusz nem tette magáévá sem Scitovszky, sem más püspök aggodalmát, hanem 1867. június 26-án bejelentette a zsinatot¹⁰ és 1868. június 29-én 1869. december 8-ra, Rómába össze is hívta¹¹. Ezzel megindult az egész nemzetközi sajtóban és a politikai életben a vita és a találgatás, mi célja is lehet a zsinatnak. Ebbe a felpezsdült légkörbe robbant bele a római jezsuiták által szerkesztett „*Civiltá cattolica*” 1869. február 6-i közlése¹², miszerint a francia katolikusok meggyőződése szerint a zsinat csak rövid ideig fog tartani, a zsinati atyák pedig a „*Syllabus*” tanítását és a pápai tévedhetetlenség tanát egyhangú akklamációval, vagyis felkiáltással fogják kihirdetni. Mint ma tudjuk, ez a hír úgy volt megrendelve Rómából. Giacomo Antonelli¹³ bíboros államtitkár utasította a párizsi nunciust, hogy kérjen egy közleményt a konzervatív Louis Veuillot¹⁴ által szerkesztett „*L’Univers*” lapban a francia „közvéleményről”. Ezt vette aztán át a „*Civiltá cattolica*”.

A következmény ismert. A felháborodás a katolikus körökben is akkora volt, hogy a kor legjelentősebb egyháztörténésze, Ignaz von Döllinger¹⁵ „*Janus*” álnéven az „*Augsburger Allgemeine Zeitung*” világlapban egy sorozatot indított – majd

⁷ SCHATZ: i.m.: 105-110.

⁸ Scitovszky János (1785-1866) 1827 rozsnói, 1838 pécsi püspök, 1849 esztergomi érsek, 1853 bíboros. CSÉFALVAY PÁL in: BEKE MARGIT (szerk.) *Esztergomi érsekek 1001-2003*. Szent István Társulat. Budapest 2003. 370-375.

⁹ ADRIÁNYI, GABRIEL, *Ungarn und das I. Vaticanum (Bonner Beiträge zur Kirchengeschichte, 5)*. Böhlau, Köln-Wien 1975. 140-141.

¹⁰ SCHATZ: i.m.: 111-115.

¹¹ Uo. 116-117.

¹² AUBERT: *Vaticanum I.* 88-100. és BUTLER-LANG 94-97.

¹³ Antonelli, Giacomo (1806-1876) 1850-től államtitkár, 1847-től bíboros, de csak diakónus. Lásd JOSEF WODKA szócikkét in: LThK, 1 (1957), 663.

¹⁴ Veuillot, Louis (1813-1883) újságíró, szerkesztő. Lásd LUZIAN PFLEGER szócikkét in: LThK, 10 (1965), 759-760.

¹⁵ Döllinger, Johann, Joseph, Ignaz von (1799-1890) 1826-től egyháztörténész a müncheni egyetemen. Lásd: SCHWARZ ALBERT szócikkét in: LThK, 3 (1959), 475.

brosúrában is kiadta „*Der Papst und das Konzil*” (A pápa és a zsinat) címen – és ebben bizonyítékokat sorolt fel, hogy bizony akadtak az egyháztörténelemben pápák, akik nemcsak a politikában, hanem a hit dolgában is tévedtek. Megindult tehát a politikai, társadalmi életen kívül a szenvedélyes teológiai vita is.

Hogyan vélekedett a magyar teológiai szakma a kérdésről? Szögezzük le, a magyar „*tévedhetetlenség*” szó 1871, a zsinat után keletkezett. Ha a témáról egyáltalán írtak, akkor a „*csalatközhatatlanság*” szót használták¹⁶. Márpedig a két fogalom nem azonos. A pápa is csalatközhat, vagyis őt is félre lehet vezetni. De mint pápa tévedhetetlen? Az egész magyar teológiai irodalom a pápa egyetemes joghatóságát és személyes tévedhetetlenségét nem ismeri. Amikor Simor János¹⁷ hercegprímás a zsinat után 1871. szeptember 8-án egy 94 oldalas körlevelet adott ki a magyar hagyományról a pápával kapcsolatban¹⁸ és ebben 108 művet, illetve idézetet sorolt fel, ezek között egy sincs, amelyik kifejezetten és félreérthetetlenül a pápa személyes tévedhetetlenségét mondta volna ki a hit és erkölcs dolgában.

Megállapítható, hogy a magyar katolikus teológiai irodalom kizárólag csak az Apostoli Szentszék tanítóhivatalának – tehát nem a pápának személyes – tévedhetetlenségét ismeri. Amikor 1862. március 19-én a francia püspökök nemzeti gyűlése négy artikulusban szűkítette be a pápai joghatóságot és tévedhetetlenséget („*Declaratio Cleri Gallicani*”¹⁹), pl. hogy a zsinat a pápa fölött áll, vagy pedig, hogy a pápa hitbeli döntései csak a világegyház beleegyezése után lesznek érvényesek. Szelepchényi György²⁰ prímás 1882. augusztus 8-án a magyar főpásztorok nevében nyilatkozatot²¹ adott ki. Ebben elítélte a gallikán tételeket és megtiltotta azok hirdetését „*donec super eis prodierit infallibile Apostolicae Sedis oraculum*”, vagyis míg azokról az Apostoli Szentszék biztos (tévedéstől mentes) nyilatkozatot nem ad ki²². Tehát Szelepchényi nyilatkozata is csak az Apostoli Szentszék – és nem a pápa személyes – tévedésmentességét, de nem tévedhetetlenségét vallja.

A magyar püspökök jó része ebben az időben Bécsben végezte teológiai tanulmányait. Mit tanítottak akkor ott az egyetemen a pápai joghatóságról és téved-

¹⁶ ADRIÁNYI: I. *Vaticanium* 137-138., 240.

¹⁷ Simor János (1813-1891) 1857 győri püspök, 1867 esztergomi érsek, 1873 bíboros. ADRIÁNYI GÁBOR in: BEKE: i. m. 376-379.

¹⁸ Traditionis de infallibili Romani Pontificis magisterio apud nos testimonia. In: ROSKOVÁNY: *Augustinus, Romanus Pontifex*, 7. Nyitra, Nr. 2014, 892-986.

¹⁹ A négy gallikán tételről lásd: ÉDER-SZÁSZY LÁSZLÓ szócikkét in: *Magyar Katolikus Lexikon* (továbbiakban MKL), 3 (1997), 903-[90]4.

²⁰ Szelepchényi György (1604-1685) 1652 nyitrai püspök, 1657 kalocsai érsek, 1666 esztergomi érsek. TUSOR PÉTER szócikke in: BEKE, 303-310.

²¹ ADRIÁNYI GÁBOR: *Szelepchényi prímás és XI. Ince pápa. Az 1682-es meg nem tartott nagyszombati nemzeti zsinat* In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 17 (2005), 25-33.

²² Szöveg: PÉTERFFY CAROLUS: *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae 1016-1715. I-III.* Pozsony 1741. itt: II. 397.

hetetlenségről? Idézzük az 1858-as esztergomi tartományi zsinat fejezetét a római pápáról („*De Romano Pontifice*”)²³. „*Professores ... monendi sunt, ne instar certi dogmatis doceant Romai Pontificis infallibilitatem ...*” teljes magyar fordításban: „*A nyilvános kánoni jog tanárait figyelmeztetni kell, nehogy mintegy biztos dogmatikai igazságot tanítsák a pápai tévedhetetlenséget, megemlékezve arról, amit Veron a „Hit regulájában” ezekkel a szavakkal fejez ki: Nem dogma („non est de fide”), hogyha a római pápa valamit tanít, akár egy partikuláris, akár egy tartományi zsinaton, még ha az egész egyházat is szólítja meg, vagyis mint mondják „ex cathedra” szól, azaz akkor is, ha az egyetemes zsinaton kívül tanít, akkor is a vitatott ügyek legfőbb bírója és tévedhetetlen lenne.*”

A magyar püspökök Bécsben azt tanulták, mint ahogy Haynald Lajos²⁴ kalocsai érsek 1871. szeptember 14-én káptalanjának kifejtette²⁵, hogy az egyházban a hitnek a szabálya a „*magisterium Petro-Apostolicum*”, vagyis az apostolutódok, a püspökök gyülekezete Péter apostollal és utódaival együtt akár, mint egybegyűlt zsinati közösség – „*ecclesia in unum collecta*” – akár mint szétszóródott gyülekezet – „*ecclesia dispersa*”. Ezért a magyar püspökök úgy gondolták, egy hitbeli kérdés, mint a pápai tévedhetetlenség érvényes dogmává nyilvánításához elengedhetetlen a *magisterium Petro-Apostolicum* hozzájárulása.

Milyen volt a viszonya a magyar püspöki karnak a kormányhoz²⁶? Tudvalevő, hogy a püspökök a konzervatív politikai oldallal tartottak még akkor is, amikor 1825 után nyilvánvalóvá vált, hogy az ország jövőjét a liberálisok fogják irányítani, majd kézbe venni. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc tragédiája után bekövetkezett önkényuralom megszabadította ugyan a katolikus egyházat a liberális nyomástól – bár Bécs politikai és vallási-egyházi egységesítése²⁷, az olmützi oktrojált alkotmány és a konkordátum rányomta bélyegét a katolikus egyházra is -, de az 1867-es kiegyezéssel és a liberális párt győzelmével visszaköszöntek a korábbi problémák. Újabb törvények²⁸ tovább szűkítették a katolikus egyház eddigi jogait, de a magyar hivatalos egyháznak, mivel nem támaszkodhatott katolikus tömegekre, nem maradt más hátra, mint csendben meghúzódni és jobb időkben

²³ Az 1858. évi esztergomi tartományi zsinat története fontosabb irataival rövidesen könyv alakban is megjelenik. Az idézett forrás lelőhelye: Prímási Levéltár Esztergom. Acta Scitovszkyana. Cat. F. Acta Concilii Provincialis de anno 1858. Nr. nélkül.

²⁴ Haynald Lajos (1816-1891) 1852 erdélyi püspök, 1863 címzetes érsek Rómában, 1867 kalocsai érsek, 1879 bíboros. Lásd: VICZIÁN JÁNOS szócikkét in: *MKL*, 4 (1998), 661.

²⁵ ADRIÁNYI: *I. Vaticanum* 374-376. A jegyzőkönyv: Függelék 66, 520-522.

²⁶ Uo. 22-23, 105-122, 385.

²⁷ ADRIÁNYI GÁBOR: *A Bach-korszak katolikus egyházpolitikája 1849-1859*. Kairosz. Budapest, 2009.

²⁸ Így pl. a következő törvénycikk: XXXVIII/1868 iskolai ügyekről, LIII/1868 házasságról, XL, XLI, XLII/1868 a privilegium fori megszüntetéséről és a papok felmentéséről katonai szolgálat alól.

reménykedni. „*Praestolari in silentio*” volt az egyház devizája egészen 1895-ig. Ennek egyházpolitikai vezéralakjai Simor prímás és Haynald érsek voltak. Az ő vezetésük mellett jött létre egy hallgatólagos megállapodás a liberális kormánypárt és a katolikus egyház között, ami abban állott, hogy egymást néha egy-egy konfliktus ellenére is, kölcsönösen eltűrték. Ebben a szellemben jött létre egy szóbeli megegyezés a zsinat előestéjén a magyar püspöki kar és a kormány között²⁹, mikor is a püspökök 1869 nyarán garantálták, hogy Rómában semmi olyan döntéshez nem fognak hozzájárulni, ami a magyar katolikus egyház és az állam között fennálló viszonyt megrontaná.

A zsinat Rómában 1869. december 8-án nyílt meg. Ezen 774 főpásztor között 15 magyar püspök vett részt³⁰. Mindjárt kezdetben a zsinati atyák körében egy nagy népszerűsítő hadjárat indult meg annak érdekében, hogy a zsinat a pápa egyetemes joghatóságát és tévedhetetlenségét dogmatizálja. 1870. január 29-én már 380 zsinati atya fordult a zsinathoz egy beadvánnyal és kérte a tárgy felvételét a zsinat tárgyalandó témái közé³¹. A mozgó hátterben a jezsuiták ún. római iskolája³² volt, nevezetesen négy jezsuita: egy olasz, Giovanni Perrone³³ és három német: Josef Kleutgen³⁴, Wilhelm Wilmers³⁵ és Clemens Schrader³⁶. Ők már évek óta minden követ megmozgattak a tantételek dogmatizálásának érdekében.

Így is történt. Már 1870. január 21-én megkapták a zsinati atyák az egyházzról („*De ecclesia*”) szóló tervezetet, amelynek függeléke az egyetemes pápai joghatóságról és tévedhetetlenségről szólt³⁷. Egyelőre azonban a zsinat még négy egyházfegyelmi témáról, majd a katolikus hitről tárgyalt, de május 9-én lecserélte a zsinat vezetése a meghirdetett és kiosztott témát az egyházzról egy új témára, amely

²⁹ ADRIÁNYI: *I. Vaticanum* 152.

³⁰ A szám állandóan változott, mert voltak, akik elutaztak vagy meghaltak. Az összlétszám 779 volt. Vö. BUTLER-LANG, 143. és JEDIN, HUBERT: *Kleine Konziliengeschichte*. Herder. Freiburg i. Br. 6 1963, 112. A magyar püspökök felsorolva: in: ADRIÁNYI: *I. Vaticanum* 550-554. Kruesz Krizosztom pannonhalmi főapát április 6-án hagyta el Rómát, mivel nem akart a magyar püspökökkel összeütközésbe kerülni. in: ADRIÁNYI: i. m.: 209-210.

³¹ ADRIÁNYI: *I. Vaticanum* 177-178., SCHATZ II. (1993), 137-148.

³² Lásd: Schrader Nr. 36.

³³ Perrone, Giovanni SJ (1794-1876) lásd: WALTER KASPER szócikkét in: LThK, 8 (1963), 282.

³⁴ Kleutgen, Josef SJ (1811-1883) lásd: LEONHARD GILLEN szócikkét in: LThK, 6 (1961), 340.

³⁵ Wilmers, Wilhelm SJ (1817-1899) lásd BURCKHART SCHNEIDER szócikkét in: LThK, 10 (1965), 1169.

³⁶ Schrader, Clemens SJ (1820-1875) lásd HERIBERT SCHAUF szócikkét in: LThK, 9 (1964), 482. és ADRIÁNYI GÁBOR, *Az 1863. évi kalocsai tartományi zsinat (Magyar Történelmi Emlékezet. Okmánytárak. Egyháztörténeti Források.)* Magyar Tudományos Akadémia. Történettudományi Intézet Budapest 2015. 21., 51. jegyzet.

³⁷ AUBERT: *Vaticanum I.* 179-184., SCHATZ II. (1993), 178-185.

kizárólag a római pápáról és tévedhetetlenségéről szolt („*De Romano Pontifice*”)³⁸. A zsinat a vitát az új témáról május 13-án már meg is kezdte.

Hogy viszonyult mindezekhez a magyar kormány? A magyar külpolitikát ebben az időben Andrassy Gyula³⁹ miniszterelnök határozta meg. Ő ugyan katolikus volt, de felvilágosult liberális. Már csak ezért is elítélte IX. Piusz konzervativizmusát, még inkább azonban azért, mert politikai okokból jó kapcsolatot kívánt fenntartani az Egyesült Olasz Királysággal, a Savoyai Házzal és így fenntartásai voltak a pápai állammal szemben. De ujjat húzni magyar belpolitikai szempontból egyikkel sem kívánt. Ezért amikor a zsinat előestéjén a nemzetközi politikai porondon különféle ellenzéki vélemények születtek meg a tervezett zsinattal kapcsolatban⁴⁰, Andrassy szigorúan semleges álláspontra helyezkedett és várta a fejleményeket.

Ezek csakhamar bekövetkeztek. 1870. február 15-én megkezdődött a magyar Alsóházban a Kultuszminisztérium költségvetésének vitája⁴¹. Ennek kapcsán a radikális ellenzéki párt képviselői – Ludvig János⁴², Ghiczy Kálmán⁴³ és Pulszky Ferenc⁴⁴ – nemcsak a minisztérium által kezelt katolikus alapítványi vagyoni állami kézbe vevését – vagyis államosítását – követelték, hanem éles kirohanásokat is intéztek a vatikáni zsinat és a pápa ellen. A szenvedélyes vitának csak úgy lehetett véget vetni, hogy a kormány egy képviselővel (Horváth Mihállyal!) javasoltatta egy parlamenti bizottság felállítását a katolikus alapítványi vagyoni felülvizsgálatára. De a javaslat 124 szavazattal 115 ellenében, vagyis csak 11 többszavazattal úgy lett elfogadva, hogy a kormány megszerezte (megvásárolta?) az erdélyi szász képviselők szavazatait. Nem kevésről volt szó! A Vallásalap vagyoniát Apponyi Albert⁴⁵ kultuszminiszter 1911-ben több mint százmillió aranykoronában jelölte meg⁴⁶, míg a Tanulmányi Alap 56 millió hétszáz ezer aranykorona vagyonnal rendelkezett⁴⁷.

A helyzet még rosszabbra fordult, amikor 1870. március elején híre járt annak, hogy Simor primás és a magyar püspökök egyike-másika felhagy eddigi ellenzéki

³⁸ AUBERT: I. m. 246-250., SCHATZ III. (1994), 15-25.

³⁹ Andrassy Gyula (1823-1890) 1867-1871 miniszterelnök, 1871- 1890 a Monarchia külügyminisztere, in: *Új Magyar Életrajzi Lexikon* (továbbiakban *ÚMÉL*) 1. (2001), 133-135. és WERTHEIMER EDE: *Gróf Andrassy Gyula élete és kora. I-III.* Budapest 1910-1913.

⁴⁰ ADRIÁNYI: *I. Vaticanum.* 270-271.

⁴¹ I. m.: 280-282.

⁴² LUDVIG JÁNOS (1812-1870) újságíró, politikus. Munkája többek között: „*Töröljük el a Vallásügyi Minisztériumot, mint a haladás akadályát*”, Pest 1868, in: *ÚMÉL*, 4 (2002), 325-326.

⁴³ Ghiczy Kálmán (1808-1888), politikus in: *ÚMÉL*, 2 (2001), 1012.

⁴⁴ Pulszky Ferenc (1817-1897), politikus, régész in: *ÚMÉL*, 5 (2004), 493-494.

⁴⁵ Apponyi Albert (1846-1933) politikus, államférfi in: *ÚMÉL*, 1 (2001) 179-180.

⁴⁶ Lásd Apponyi olasz nyelvű levelét X. Piusz pápához az autonómia ügyében, 20. dokumentum in: ADRIÁNYI GÁBOR: *Documenta Vaticana historiam autonomiae catholicae* in: *Hungaria illustrantia (Dissertationes Hungariae ex historia Ecclesiae, 18.)* Argumentum. Budapest 2011. 256-264. itt: 257.

⁴⁷ Lásd: CONLEGNER JÓZSEF szócikkét in: *Katolikus Lexikon* 4. (1933), 317.

magatartásával és a zsinaton a többséghez csatlakozik⁴⁸. Az egész magyar társadalomban, a politikában és a sajtóban kialakult szenvedélyes vita a kormányt lépésre kényszerítette.

1870. március 18-án ezért a minisztertanács határozatot hozott (jellemzően a hivatalos jegyzőkönyv meg sem említi!), hogy futár útján levelet küld Rómába a magyar püspököknek és felszólítja őket, hogy a zsinatot tüntetőleg hagyják el⁴⁹. Az Eötvös József⁵⁰ miniszter által szignált levél⁵¹ röviden így szólt: „*Főméltóságú Hercegrímás! Kegyelmes Uram! Ma tartott miniszteri tanács ülésünkben azon hír közöltetett velünk, hogy a magyar püspöki kar azon tagjai közül, kik a Conciliumban résztvesznek, többen azon többséghez szándékoznak csatlakozni, mely csalhatatlanság dogmájának és syllabusban felállított tanokat elfogadva a katolikus egyházat oly térre vezetné, melyen az állam és az egyház közötti összeütközések alig lennének elkerülhetők. Ámbár ... ezen hírnek hitelt adni nem akarunk, mégis mivel egy olyan úton jutott hozzánk, melyet figyelem nélkül nem hagyhatunk (nyilván az egyik püspök adta az információt!), a minisztertanács kötelességemmé tette, hogy Hercegségednek az aggodalmat fejezzem ki ... hogy egyházunk főpásztorai oly határozatokhoz járulnának, melyek az apostoli király százados jogaival, hazai törvényeinkkel, s nemzetnek általános nézeteivel alig lennének megegyezhetők.*

Éppen azon állás, melyet a katolikus egyház hazánkban elfoglal s melynek fenntartása meggyőződésünk szerint az egyháznak s országunknak egyaránt érdekében fekszik; és azon körülmény, hogy a legfontosabb és a katolikus egyház jövő állására leglényegesebb kérdések – például a püspökök törvényhozási befolyása, az autonómia, a vallásszabadsági törvény, satöbbi most kerülnek törvényhozás elhatározása alá, kettősen kívánatosná teszik, hogy minden elkerültessék, mit egyházunk ellenei új megtámadások ürügyeül használhatnának ... Nem hallgathatom el meggyőződésem, mely egyszersmind a kormánynak, sőt mondhatnám csaknem az ország minden katolikusának meggyőződése, hogy Hercegségednek és az egész püspöki karnak visszatérése hazánkba soha nem volt kívánatosabb, sőt szükségesebb, mint jelen pillanatban.”

Eötvös miniszter egyúttal kérte Horvát Boldizsár⁵² igazságügy-minisztert, írja meg barátjának, Kovács Zsigmond⁵³ pécsi püspöknek egy személyes hangú

⁴⁸ ADRIÁNYI: I. *Vaticanium* 200-208.

⁴⁹ I. m.: 271. *A német nyelvű jegyzőkönyv: Haus-, Hof- und Staats-archiv, Wien. Kabinettsarchiv. Ungarische Ministerratsitzungen 1869-1871. Nr. 17/MT.*

⁵⁰ Eötvös József (1813-1871) író, politikus, 1848-ban és 1867-1871 között Vallás[-] és Közoktatásügyi miniszter in: *ŰMÉL*, 2 (2001), 369-371.

⁵¹ ADRIÁNYI: I. *Vaticanium. Függetlenség* 31, 448-449.

⁵² Horvát Boldizsár (1822-1898) politikus 1867-1871 igazságügy miniszter in: *ŰMÉL* 2 (2001), 354-355.

⁵³ Kovács Zsigmond (1820-1886) 1869 pécsi, 1877 veszprémi püspök. PFEIFFER JÁNOS: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára 1630-1950.*, Görres Gesellschaft. München. 1987. 35-36.

levélben azt is, mit tárgyaltak meg a miniszterek a tanácsban és amúgy egymás között is⁵⁴. Ezt Horvát miniszter meg is tette, majd mindkét levelet Kovács Kálmán minisztertanácsosnak adták, aki testvérétől Kovács püspöktől éppen egy meghívót kapott Rómába.

Horvát miniszter levele rövidítve így szólt:

„Kedves jó Zsiga bácsi! Midőn ezelőtt néhány nappal Kálmán bácsit meginvitálta Rómába, bizonyosan nem hitte, hogy ... Kálmán bácsi mint országos futár jelenik meg Róma falai között, egy levelet adandó át, amelyet báró Eötvös a minisztertanács megbízásából a hercegprímáshoz intézett. A levél diplomacice van ugyan megírva és csak a befejező sorokból lehet némileg következtetni azokra, amik a sorok közt foglaltatnak: de a magyar püspöki kar bölcsessége és hazafiúi érzülete, úgy hiszem, egész terjedelmökben meg fogja érteni ama levélből aggodalmainkat, valamint be fogja látni azt is, hogy azon állásnál fogva, melyet hazánk politikai intézményeiben elfoglal és talán épp ez állás megmentése végett nem vállalkozhatik sem kócevérsre, sem pedig arra, hogy a bűvészet hallgatag tanúja legyen.

... Ha az infallibilitás tanát a dogmák közé iktatják, az alkotmányosságot a legmerevebb abszolutizmus váltja föl ... Azok, akik az autokrata pápa iránt vak engedelmességgel tartoznak ... Magyarország törvényhozásának tényezői közt alig tarthatnák meg helyüket. Hasztalan, sőt alaptalan az az ellenvetés, hogy a pápai hatalom csak a vallás belügyeire szorítkozik. Láttuk eddig is, és a „Syllabus” újabb tanúságot tesz arról, hogy ama hatalom a demarcationalis vonalat a vallás bel-, és külügyei közt vagy nem ismeri, vagy nem is akarja respektálni ...

Tudjuk, hogy számosan vannak hazánkban a katolicizmus ellenségei. Az sem tagadható, hogy nálunk több áll kockán, mint másutt. Nagyobb csapás alig érhetett volna bennünket épp most a harcok küszöbén, mint a római kúria kurtalátásra és vakmerőségre nézve egyaránt bámulatos határozatai. Nemcsak ellenségeink számát szaporítják ... sőt lefegyvereznek bennünket a támadókkal szemben. Csak egy van, ami megmenthetne bennünket a teljes déroutetól (tévúttól, zűrzavartól) ... és ez: nem a meddő és előreláthatólag sikertelen oppozíció, sem pedig a kapufélfától való búcsúzás, hanem hogy a magyar püspöki kar testületileg komoly, ünnepélyes és nyilvános tiltakozással hagyja ott Rómát ...”⁵⁵

A futár március 26-án érkezett Rómába és azonnal átadta Eötvös levelét Simor primásnak és az igazságügy miniszter levelét Kovács püspöknek, aki azt ezután a primásnak továbbította. Elképzelhető, hogy a két levél a magyar püspököket milyen izgalomba hozta. A futár ugyanis ráadásul még egy szóbeli üzenetet is hozott! Ha a püspökök nem engedelmeskednek a felszólításnak, számoljanak a teljes egyházi vagyon elvesztésével!⁵⁶ Ez aztán hatott! A zsinati atyák éjt nappallá téve tanácskoztak

⁵⁴ KÖNYI MANÓ: *Deák Ferenc beszédei*, 6, Franklin-Társulat. Budapest 1903, 2. kiadás, 386-387.

⁵⁵ I. m.: 386-387.

⁵⁶ ADRIÁNYI: *I. Vaticanum* 275. 19. lábjegyzet

a dilemma feloldásán: ha tüntetve elhagyják Rómát és a zsinatot, szakadásba esnek, ha pedig maradnak, elveszíti a magyar katolikus egyház vagyonát. A megoldást végül is Haynald érsek találta ki: ha a kormány Rómában a zsinaton valamit el akar érni, akkor ne gondoljon a püspökök hazahívására, hanem az ellenzék erősítésére, vagyis érje el, hogy a még Magyarországon maradt püspökök is Rómába jöjjenek.

A püspökök avval is érveltek, hogy a zsinat elhagyása, még ha demonstratív is, semmit sem érne el. Tizenkét püspök távozása hatszáz ellenében semmit sem változtat. Különbön is a zsinat még semmit sem definiált, az ellenzék erősítése révén azonban a francia és német ellenzékkel közösen vagy lehetőség lenne a pápai tévedhetetlenség kimondásának megakadályozására, vagy esetleg később a zsinat együttes elhagyására, amivel a zsinat egyetemes döntésének érvényességét vonná kétségbe⁵⁷.

Andrássy miniszterelnök a püspökök válaszát elfogadta, bár nem értett vele egyet, és április 19-én felszólította azokat a magyar püspököket, akik nem mentek Rómába, hogy vegyenek részt a zsinaton. A magyar kormány intervenciójáról természetesen hírt szerzett a nemzetközi diplomácia is. Maga Haynald informálta Harry Armin⁵⁸ porosz követet március 26-án, aki avval zárta Berlinbe küldött jelentését, hogy az érsek őt arra kérte, amit mondott, felejtse el, de „*mielőtt ezt teszem*” – írta a követ – „*nem mulasztom el excellenciádat értesíteni*” – „*ehe ich diesem Wunsch nachkomme, habe ich nicht unterlassen wollen, Eure Exzellenz zu informieren*”⁵⁹.

Ezek után a magyar püspököknek nem maradt más hátra, mint a zsinaton a pápai tévedhetetlenség ellen a legerőteljesebben felszólalni. A legjelentősebb egy órás beszédet Simor primás május 20-án mondta⁶⁰. Mint primás a többi magyar püspök nevében is beszélt. Szólt arról, hogy ő is azok közé tartozik, akik esdve kérték, a zsinat ne tűzze ki tárgyalásra a tévedhetetlenség kérdését. Tette ezt ő nem a kormánytól való félelemből, hanem azért, mert a magyar egyháznak a kérdés dogmatizálásával sok veszteni valója van. Több százezer hívőt kell neki személy szerint is féltetnie, megnehezíti az együttélést az országban több millió ortodoxszal és veszélybe sodorja a görög katolikus egyházat is. A trentói zsinat a tant nem definiálta, a zsinatok még az infallibilitás, tévedhetetlenség szót sem ismerik. Ezután kifejtette, mit tanított és mit tanít a magyar katolikus egyház a pápáról: hogy az egyházat az alaptól, fejétől elválasztani nem lehet. Ezt tanították a püspökök a híveknek, de a pápa tévedhetetlenségéről kifejezetten sohasem szóltak. „*Meus populus scit scissos esse a vera Christi ecclesia quicumque scissi*

⁵⁷ I. m.: 275-276.

⁵⁸ Armin-Sukow, Harry (1824-1881) 1864-1872 Poroszország vatikáni követe. PASTOR, LUDWIG VON: *Tagebücher, Briefe, Erinnerungen*. Kerle, Heidelberg 1950, 44, 384.

⁵⁹ ADRIÁNYI: *I. Vaticanum*. Függelék 32/a. 450-452.

⁶⁰ I. m.: 232-240. Eredeti szöveg: MANSI JOHANNES: *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, 52. Arnheim-Leipzig. 1927. 138-144.

sunt a fundamento, quicumque scissi sunt a capite vivo ecclesiae: hoc docuimus populum, sed de infallibilitate Romani Pontificis in specie populum nostrum non docuimus”. Szenvedélyes hangú beszédét avval fejezte be, az igazságot el kellett mondania, még ha a zsinati többség már más határozatot is hozott.

Simor beszéde nagy hatást keltett és az egyik magyar püspök francia szomszédjának mondta is – mint a francia követ jelentette – „*pas un évêque de Hongrie ne peut maintenant parler et agir autrement que notre primat*” – vagyis: egy magyar püspök sem beszélhet és cselekedhet ezután másképp, mint primásunk⁶¹.

Simort követték, mint hatásos szónokok a többi magyar püspökök is, így Ranolder János⁶² veszprémi főpásztor, aki azt mondta, ha az egyház csaknem kétezer évig tudott élni a pápai tévedhetetlenség nélkül, akkor élhet nélküle továbbra is⁶³, vagy Papp-Szilágyi József⁶⁴ nagyváradi görög katolikus püspök, aki azt mondta, ha a zsinati atyák kimondják dogmának a pápai tévedhetetlenséget, akkor Szent Péter kulcsával bezárják egyszer s mindenkorra az ajtót a nyugati és keleti egyház között⁶⁵. Felix Dupanloup⁶⁶ orléansi püspök naplójában igen dicsérte Bonnaz Sándor⁶⁷ csanádi püspök és Papp-Szilágyi beszédét⁶⁸, keményen bírálta a Baltimore-i érsek hozzászólását kiemelve a magyar püspökök felsőbbbségét: „*Bonnaz très bien ... l'éloquence forte et vraies, l'important ... voir le deux hogrois ... Baltimore bien pauvre, vraies sottises. L'épiscopat hongrois bien supérieur!*” – Szabad fordításban: Bonnaz beszéde igen jó ... meggyőző erejű, igaz és jelentős. Lásd a két magyart ... a Baltimore-i nyomorúságos, valódi ostobaságok. Mennyivel különbek a magyar püspökök⁶⁹!

A következőmények ismertek. A zsinat a „*Pastor aeternus*” konstitúciót – amelyet az utolsó pillanatban még jobban megszigorítottak – a pápa egyetemes joghatóságáról és tévedhetetlenségéről július 18-án megszavazta⁷⁰. Ezt a 13 magyar és mintegy 80 ellenzéki püspök már nem érte meg, mivel abban a meggyőződésben már elutazott, hogy ezzel a szavazás érvényességét – mivel az erkölcsi egység hi-

⁶¹ ADRIÁNYI: *I. Vaticanum* 242. 72. jegyzet.

⁶² Ranolder János (1806-1875) 1849 veszprémi püspök, PFEIFFER: i. m.: 43-46.

⁶³ ADRIÁNYI: *I. Vaticanum* 229-230. és függelék 36, 458-460.

⁶⁴ Papp-Szilágyi József (1813-1873) 1863 nagyváradi görög katolikus püspök. in: ADRIÁNYI: *I. Vaticanum* 93-95.

⁶⁵ I. m.: 249-250.

⁶⁶ Dupanloup, Félix (1802-1878) 1849 orléansi püspök. ODY HERMANN szócikke in: LThK, 3 (1959), 606.

⁶⁷ Bonnaz Sándor (1812-1889), 1860-tól csanádi püspök, lásd VICZIÁN JÁNOS szócikkét in: MKL 1 (1993), 924-925.

⁶⁸ ADRIÁNYI: *I. Vaticanum* 243. 75. jegyzet.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ AUBERT: *Vaticanum I.* 276-277. és SCHATZ III. (1994), 164-167.

ányzik – kétségbe vonja. Tudjuk, tévedtek. A hazatért ellenzéki püspököket Róma egymás után rábírta, hogy vessék magukat alá a zsinati döntésnek⁷¹.

Zárójelben: Az első vatikáni zsinat történetének legújabb szerzője, a jezsuita Klaus Schatz e sorok írójának előadása után azt mondta, ha az ellenzéki püspökök a szavazás érvényességét kétségbe akarták vonni, akkor nekik ott kellett volna Rómában maradni és nemmel szavazni. Mire e sorok írója azt válaszolta: Pontosan ezt látta be Haynald érsek, amikor elutazva útítársának, Dupanloup püspöknek azt mondta: „*Monseigneur, nous avons faits une grande feute-Monseigneur, nagy hibát követtünk el*”⁷².

Mi történt ezután? A kormány felújította 1870. augusztus 9-én a királyi placétum-jogot⁷³, vagyis kormányengedély nélkül semmiféle római intézkedést, rendeletet nem volt szabad az egyházban közzé tenni. Miért tette ezt a kormány? Jóllehet a római döntés a sajtó révén közhírré vált és mint Ferenc József széljegyzetei Eötvös miniszter felterjesztésére⁷⁴ bizonyítják, ezt egy rendelettel nem is lehetett megakadályozni, a magyar kormány a placet jog felújításával nem óhajtott mást, mint az ellenzék vitorlájából a szelet kifogni és a püspököknek jogcímet adni arra, hogy a római határozat kihirdetését egyházmegyékben megtagadják. Jól írta a német ellenzéki püspök és zsinat-történész, Josef Hefele⁷⁵ 1870. november 11-én: „*Die Ungarn verschanzen sich hinter ihrer Regierung und dem non-placet – a magyarok a kormány és a nem-tetszik-jog mögé bújnak*”⁷⁶.

De erre nem is volt szükség. A 13 ellenzéki magyar püspöknek római élményeik után egyelőre esze ágában sem volt a határozatokat kihirdetni. A deviza újrateremtésére: „*praestolari in silentio*” – tőrni és csendben várni.

⁷¹ ADRIÁNYI: *I. Vaticanum* 338-382. Haynald nyilatkozata: 374-376. és függelék 66, 520-522.

⁷² I. m.: 266.

⁷³ Placétumról vagy királyi tetszvényjogról lásd DIÓS ISTVÁN szócikkét in: MKL 6 (2001), 825., a körülményekről: Adriányi: *I. Vaticanum* 294-316.

⁷⁴ Adriányi: I. m.: 299-304., függelék 41, 42, 464-489.

⁷⁵ Hefele, Karl Josef (1809-1893) történész, 1869 rottenburgi püspök. HERMANN TÜCHLE szócikke in: LThK, 5 (1960), 55-56.

⁷⁶ ADRIÁNYI: *I. Vaticanum* 350. Hefele levelét idézi ROSKOVÁNY, *Augustinus, Romanus Pontifex tamquam primas Ecclesiae et princepcivilis*. Siegler, 7, Nyitra, 1879, 75. 790.